

แหล่งผลิตยามศึก

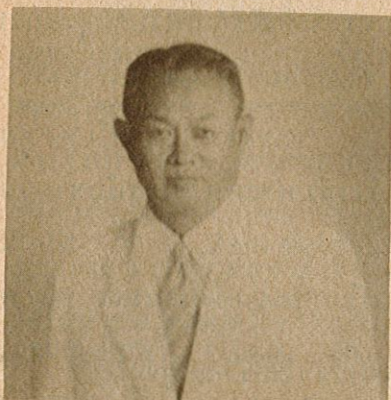
วิธีจัดปัดเป่าปัญหาความขาดแคลนธนบัตรของไทยเราในห้วงเวลาแห่งสงคราม นับได้ว่าควรแก่ความสนใจไม่น้อย

ทั้งคำตอบและคำอธิบายต่อไปนี้ของคุณสุบิน เชื้อสมบูรณ์ จากการย้อนรำลึกกลับไปสู่อิตถีแต่สี่สิบกว่าปีก่อน นับได้ว่ามีความชัดเจนเพียงพอที่จะทำให้คนในวันนี้มองเห็นสภาพอันถูกต้องเป็นจริงของการผลิตธนบัตรเพื่อบรรเทาความขาดแคลนในยุคนั้นเช่นกัน

“ตอนแรก ๆ กรมแผนที่ทหารบกพิมพ์ให้เฉพาะราคา ๑ บาท เขาใช้ทั้งเครื่องที่อยู่ในกรุงเทพฯ กับที่ชนหนิยะระเบิดไปไว้ที่เพชรบูรณ์ แต่ก็ผลิตได้ไม่พอกับความต้องการ ต้องให้กรมอุทกศาสตร์ทหารเรือช่วยก็ยังไมไหวอยู่ดี จึงต้องเอาไปพิมพ์ที่โรงพิมพ์เอกชนด้วย แต่ที่พิมพ์กับโรงพิมพ์เอกชนนั้น ส่วนใหญ่ให้พิมพ์แต่ชนิดราคาต่ำ ใบละพันใบละร้อยใบละยี่สิบกับใบละสิบพิมพ์ที่กรมแผนที่ทหารบก ส่วนกรมอุทกศาสตร์ให้พิมพ์ชนิดราคา ๑๐๐ บาทกับ ๒๐ บาท แต่เนื่องจากในระยะหลัง ได้พิจารณาลดการสอดสีเฉพาะลายเฟืองบริเวณคำว่า “รัฐบาลไทย” กับ “ธนบัตรเป็น

เงินที่ชำระหนี้ได้ตามกฎหมาย”
ลง โดยเฉพาะธนบัตรชนิดราคา
๑,๐๐๐ บาทและ ๑๐๐ บาท ซึ่ง
ถือว่าเป็นธนบัตรชนิดราคาสูง จึงได้
มีการประทับตราพระสยามเทวา-
ธิราชลงบนด้านหลังของธนบัตร
คร่อมบนรอยประระหว่างต้นขั้วกับ
ตัวธนบัตร เพื่อสามารถตรวจสอบ
กรณีที่สูงสัยว่าเป็นธนบัตรของ
รัฐบาลหรือธนบัตรปลอม โดยนำ
ตัวธนบัตรนั้นมาเทียบกับต้นขั้ว
หากรอยต่อเข้ากันได้ ก็หมายความว่า
เป็นธนบัตรของรัฐบาล”

สำหรับธนบัตรชนิดราคา
๑,๐๐๐ บาทนั้น ด้วยเหตุที่เป็น
ธนบัตรชนิดราคาสูง จึงได้ออกแบบ
ขึ้นใหม่ โดยมอบให้คุณช่วง สเล-
ลานนท์ ช่างศิลป์ของธนาคารแห่ง

นายช่วง สเลลานนท์

ช่างศิลป์ของธนาคาร ผู้มีฝีมือเป็นเลิศ
ผู้หนึ่งในการเขียนลายไทย ได้รับมอบ
หมายให้เป็นผู้ออกแบบธนบัตรชนิดราคา
๑,๐๐๐ บาท เพื่อแก้ปัญหาขาดแคลน
ธนบัตรระหว่างสงคราม

ประเทศไทยซึ่งได้ชื่อว่าเป็น
เอกผู้หนึ่งในการเขียนลวดลายไทย
ในยุคนั้นเป็นผู้ออกแบบ ส่วนชนิด
ราคาอื่นใช้ถ่ายแบบจากของเดิม
ที่พิมพ์กับบริษัทโทมัสเดอลารู

คุณสุบินฯ บอกว่าโรงพิมพ์
ของราชการอีกแห่งที่เคยพิมพ์ธนบัตร
ให้คือโรงพิมพ์ศาลาลูกขุนใน อยู่ที่
ชั้นล่างบริเวณสำนักงาน ก.พ. เดิม
ในพระบรมมหาราชวัง และอีกแห่ง
หนึ่งที่เป็นของทางราชการคือโรง-
พิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และ
เคยมีผู้เข้าใจว่าเคยพิมพ์ธนบัตรให้
เช่นกันนั้น ความจริงแล้วโรงพิมพ์
ดังกล่าวก็ได้ออกแบบและเสนอราคา
มาให้พิจารณาเช่นกัน แต่เมื่อเข้าสู่
การพิจารณาแล้ว ก็ตอบปฏิเสธไป

สำหรับการพิมพ์ธนบัตรที่
โรงพิมพ์เอกชนนั้น ย่อมเป็นทั้ง
ความแปลกใจและน่าสนใจของคน
ยุคปัจจุบันเช่นกัน คุณสุบินฯ เล่าว่า

“เราเลือกเอาเฉพาะแต่โรงพิมพ์
ที่ผลงานอยู่ในระดับมาตรฐาน โดย
ให้พิมพ์แต่เฉพาะราคาตัวอย่าง
๑ บาท ๕ บาท ๑๐ บาท กับ ๕๐
บาทแบบ ๗ เช่นที่กิมโป๋ อยู่ในซอย
จุฬาฯ ตรงข้ามมหาวิทยาลัยจุฬา-
ลงกรณ์ จันทวงศ์อยู่ถนนเสือป่า
จันทวงศ์อยู่ที่พาดูริต อักษรนิตอยู่/
บางขุนพรหม คณะช่างอยู่ถนน
อนุสาวรีย์ กับอีกแห่งคือกรุงเทพ-
วานิช อยู่ซ้ายมือทำน้ำราชมวงศ์

สำหรับโรงพิมพ์รายหลังนี้ ผมอยู่ใน
กรรมการชุดแรกที่ไปควบคุม พอถึง
เวลาปิดแท่น เราจะต้องเอากระดาษ
ปิดทับลงไปบนหินแม่แบบแล้ว
ประทับตราทุกด้านเพื่อไม่ให้เขา
เอาไปใช้พิมพ์ต่อ แล้วนำเก็บไว้ใน
ตูมั้นคงประจำตราไว้ พอรุ่งขึ้น
ก่อนเอามาพิมพ์ ก็จะต้องตรวจ
เช็คดูความเรียบร้อยก่อนว่าตรา
ที่ประทับกับแม่แบบหินนั้นไม่ได้
เคลื่อนที่หรือมีรอยชำรุด สำหรับ
โรงพิมพ์เอกชนอื่น ๆ ก็ทำด้วยวิธี
อย่างเดียวกันนี้”

อย่างไรก็ตาม การใช้โรงพิมพ์
เอกชนเป็นแหล่งผลิตธนบัตรดังกล่าว
นั้น ก็มีความจำเป็นที่จะต้องมอบ
หมายการพิมพ์ให้กับเจ้าหน้าที่ของ
แต่ละโรงพิมพ์เพราะเป็นผู้มีความ
ชำนาญในการใช้เครื่องยิงกว่าผู้อื่น

“ที่พิมพ์กันอย่างชนิดหามรุ่ง
หามค่ำตลอด ๒๔ ชั่วโมงโดยไม่เว้น
วันเสาร์วันอาทิตย์นั้น เฉพาะที่
โรงพิมพ์กรมแผนที่แห่งเดียวจะมี
พนักงานของธนาคารไปควบคุม
โดยแบ่งกันเป็นกะ ๗ ละ ๘ ชั่วโมง
ส่วนแห่งอื่น ๆ นั้น ปกติแล้วจะเริ่ม
พิมพ์และเลิกตามเวลาทำงานปกติ”

ด้วยเหตุที่ปริมาณธนบัตรที่จัด
พิมพ์จากโรงพิมพ์ของกรมแผนที่
มีมากยิ่งขึ้นกว่าโรงพิมพ์แห่งอื่น ๆ
จึงมักจะมีผู้กล่าวกันว่า ธนบัตรไทย
ยุคนั้นพิมพ์จากกรมแผนที่

ลูกคำรายใหญ่

เมื่อเอ่ยชื่อ “หลวงธนาทรพินิต” (นามเดิม เล็ก จันทโรจวงศ์) ผู้ที่เคยทำงานในแวดวงงานของกระทรวงการคลังแต่ยุคก่อนย่อมรู้จัก เพราะก่อนหน้านี้ท่านผู้นี้จะพ้นจากชีวิตราชการมาทำงานอยู่กับธนาคารแห่งประเทศไทยโดยดำรงตำแหน่งหัวหน้าฝ่ายออกบัตรธนาคารซึ่งอยู่ในช่วงเวลาปัญหาในด้านความขาดแคลนธนบัตรรุนแรงนั้น ท่านเคยผ่านหน้าที่ที่มีความรับผิดชอบสำคัญ ๆ หลายต่อหลายตำแหน่งทั้งที่กรมสรรพากรและกรมศุลกากร และด้วยเหตุที่เคยผ่านการศึกษามาจากสถาบันศึกษาในเมืองชิโปห์ สหพันธรัฐมลายู จึงได้รับมอบหมายให้ไปปฏิบัติงานในฐานะกรรมการผู้หนึ่งซึ่งมีหน้าที่ให้คำปรึกษาและคำแนะนำพิธีการ

หลวงธนาทรพินิต

ผู้อำนวยการฝ่ายออกบัตรธนาคาร
(๑๒ มี.ค. ๒๔๘๘ - ๑ ม.ค. ๒๕๐๕)

ทั้งด้านสรรพากรและศุลกากรแก่ข้าหลวงใหญ่ฝ่ายทหารซึ่งปกครองดินแดนสิริรัฐมลายูซึ่งฝ่ายญี่ปุ่นหลังจากยึดครองมลายูได้แล้ว ก็ส่งมาให้ไทยปกครองอีกครั้งหนึ่งเป็นการตอบแทนน้ำใจที่ไทยร่วมเป็นพันธมิตรในการทำสงคราม ทั้งนี้ นอกจากความรอบรู้ดังกล่าวแล้ว คุณหลวงฯ ยังเป็นผู้เดียวในขณะนั้นที่ว่าได้ที่มีความสันทัดในการใช้ทั้งภาษาอังกฤษและภาษามลายู ตำแหน่งท้ายสุดในชีวิตราชการของท่านคือประจำกระทรวงการคลังก่อนที่จะเข้ามาทำงานกับธนาคารแห่งประเทศไทย

ปัจจุบันกล่าวได้ว่าคุณหลวงฯ เป็นอดีตพนักงานธนาคารแห่งประเทศไทยเพียงผู้เดียวที่มีอายุยืนยาวที่สุดคือ ๙๓ ปี ในปีปัจจุบัน แม้จะอยู่ในวัยสูงถึงเพียงนี้ แต่ก็เป็นที่ยอมรับกันว่า ความทรงจำในเรื่องราวจากอดีตอันยาวไกลของท่านผู้นี้หาได้เป็นรองผู้ใดไม่

คุณหลวงฯ เล่าถึงภาระหน้าที่ของท่านในช่วงเวลาที่ประเทศกำลังเผชิญกับปัญหาธนบัตรขาดแคลนว่า “หน้าที่รับผิดชอบของผมนี้อยู่เฉพาะในวังหลวง คอยเก็บรักษาเงินกับเบิกจ่ายเงินเท่านั้น ส่วนคนที่ทำหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องพิมพ์ธนบัตรและรวบรวมธนบัตรมาส่งให้ผมในแต่ละวันเพื่อพิมพ์ลายเซ็น

ก็คือหม่อมคึกฤทธิ์ฯ”

คุณหลวงฯ หมายถึงหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ผู้ซึ่งขณะนั้นเป็นพนักงานธนาคารแห่งประเทศไทยและดำรงตำแหน่งหัวหน้าฝ่ายออกบัตรธนาคาร

“ตอนนั้นหม่อมฯ ยังหนุ่มแน่น รอบรู้งานพิมพ์ดีกว่าใคร ๆ และยังรู้จักคนกว้างขวางด้วย ทุกวันหม่อมฯ จะต้องมีหน้าที่ตระเวนไปควบคุมดูแลการพิมพ์ในทุกแห่งที่เราให้พิมพ์ธนบัตร เหนื่อยทีเดียวแหละครับ เพราะต้องเริ่มกันแต่เช้า และดูแลความเรียบร้อยจนกระทั่งโรงพิมพ์เลิก บางวันก็เลิกจนดึกดื่นเพื่อรวบรวมธนบัตรมาส่งผม ผมก็ต้องอยู่รอจนกว่าจะส่งครบ”

คุณหลวงฯ ถ่ายทอดความทรงจำถึงวิธีการควบคุมดูแลการพิมพ์ธนบัตรของแต่ละโรงพิมพ์ว่า

“เวลาเอากะดาษไปส่ง ทุกโรงพิมพ์จะต้องตรวจนับจำนวนให้ถูกต้องก่อน เรียกว่า นับกันเป็นรายแผ่นทีเดียวแหละ พอปิดแท่น หม่อมฯ ก็จะต้องดูแลว่าจำนวนกระดาษที่ใช้ไปแล้วและแต่ละวันนั้นมันครบถ้วนกับจำนวนที่เหลือหรือเปล่า รวมทั้งอุปกรณ์ที่ใช้พิมพ์อย่างหมึกพิมพ์”

หมึกพิมพ์ที่นำมาใช้พิมพ์ธนบัตรในระยะหลัง ๆ นั้น คุณ-

หลวงฯ เล่าว่าเป็นหมึกพิมพ์ที่มีได้ผลิตขึ้นเพื่อพิมพ์ธนบัตรเพราะไม่สามารถแสวงหาได้ ต้องบังคับซื้อหมึกพิมพ์สีต่าง ๆ ที่ใช้สำหรับงานพิมพ์ปกติธรรมดาเท่าที่พอจะหาได้มาใช้แทน

“คิดดูก็แล้วกัน อย่าว่าแต่หมึกพิมพ์หรือกระดาษเลย แม้แต่ผ้าสำหรับทำความสะอาด แม้พิมพ์ ก็ยังหาซื้อไม่ได้ ต้องซื้อผ้าหม่นนอนชนิดสีตามท้องตลาดมาใช้แทน แล้วยังหาซื้อได้ยากอีกด้วย”

ต่อคำถามที่ว่าเมื่อธนบัตรขณะนั้นทำกันด้วยกรรมวิธีง่าย ๆ เช่นนั้น มีธนบัตรปลอมระบาดมากน้อยแค่ไหน คำตอบของคุณหลวงฯ ก็คือ

“ก็เป็นโชคดีของเมืองไทยนะ ที่ยุคนั้นคนทุจริตมีไม่มาก จึงไม่ค่อยมีใครพิมพ์ธนบัตรปลอม แต่ก็คงเป็นเพราะอุปกรณ์ต่าง ๆ สำหรับพิมพ์หาได้ยากนั้นแหละ ไปเริ่มระบาดเอาตอนเลิกสงคราม เราถึงได้รับหาธนบัตรชนิดใหม่มาแทน”

กับอีกคำถามหนึ่งที่ว่า ธนบัตรที่ผลิตได้ในแต่ละวันนั้น ได้นำไปจ่ายให้ผู้ใดบ้าง คุณหลวงฯ ตอบพร้อมกับหัวเราะเสียงลั่นว่า

“ลูกค้ารายใหญ่ที่สุดที่เอาธนบัตรทุกคันใหญ่มารอดตั้งแต่ออฟฟิซยังไม่เปิด ก็คือทหารญี่ปุ่น

นั่นแหละ ผลิตออกมาได้เท่าไรก็ไม่ค่อยจะพอกับจำนวนที่มาขอเบิก”

หนทางออกหลังสงคราม

ถึงแม้ว่าสงครามจะสิ้นสุดลงแล้ว แต่ปัญหาในด้านความขาดแคลนธนบัตรก็ยังหาได้สิ้นสุดลงด้วยไม่ ทั้งนี้ ก็เพราะเหตุที่บริษัทโทมัสเดอลาร์ก็ยังไม่พร้อมที่จะผลิตธนบัตรได้ เนื่องจากโรงงานต้องประสบกับความเสียหายในระหว่างสงครามเช่นกัน ในช่วงเวลาเหล่านี้จึงต้องอาศัยธนบัตรซึ่งพิมพ์ไว้แต่เดิมออกใช้เป็นการบรรเทาความเดือดร้อนส่วนหนึ่งได้มาจากธนบัตรชนิดหนึ่งดอลลาร์ซึ่งจัดพิมพ์ไว้แต่ช่วงต้นของสงครามเพื่อจะนำไปใช้ในสหรัฐอเมริกา คือ ไทรบุรี ปลิศ กลันตัน และตรังกานู สำหรับเป็นค่าใช้จ่ายของเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยซึ่งถูกส่งเข้าไปปกครองในช่วงเวลาที่กล่าวนั้น แต่ในที่สุดก็มีได้นำออกใช้

ในหนังสือ “ธนบัตรไทย” ซึ่งธนาคารแห่งประเทศไทยได้จัดพิมพ์ในวาระที่มีการประกอบธุรกิจมาครบปีที่สามสิบนั้น ได้นำคำถามคำตอบของหนังสือพิมพ์สยามรัฐคอลัมน์ปัญหาประจำวันมาตีพิมพ์ด้วย ซึ่งเห็นควรคัดลอกมากล่าว

อีกครั้งกรณีการนำธนบัตรดอลลาร์ที่คนไทยจัดพิมพ์เพื่อจะนำไปใช้ในสหรัฐดังกล่าว

คำถามก็คือ “เมื่อไทยได้รับดินแดน ๔ รัฐมาลัยจากญี่ปุ่นในปี พ.ศ. ๒๔๘๖ ได้เห็นหม่อมเข้าไปที่บก. ข้างหลวงใหญ่ทหาร หม่อมมีหน้าที่อะไร และได้ทำประโยชน์อย่างไรบ้างให้แก่ประเทศชาติในสมัยนั้นและสืบเนื่องมาในปัจจุบันนี้?”

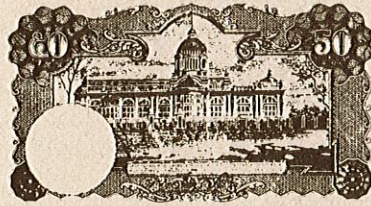
หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ให้คำตอบว่า

“ตอนนั้นผมไปในฐานะผู้แทนของธนาคารแห่งประเทศไทย เพื่อสังเกตการณ์เกี่ยวกับการเงินและการคลังในรัฐเหล่านั้น เมื่อก่อนจะรับมอบ รัฐบาลไทยในสมัยนั้นได้ดำริที่จะพิมพ์ธนบัตรไปใช้ในรัฐต่าง ๆ เหล่านั้น ผมไปดูมาแล้ว เห็นทำไม่ได้การ ก็รีบกลับมารายงานถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง (คุณพระบริรักษ์ฯ) บอกว่า ถ้าขึ้นพิมพ์ธนบัตรของไทยเข้าไปใช้ ไทยจะเจ๊งเมื่อเสร็จสงคราม เพราะเมื่อฝรั่งเขากลับมา เขาจะบังคับให้เราถอนธนบัตรคืน และจ่ายเงินตราชนิดอื่นที่มีค่ากว่า เราจะไปเอาที่ไหนมาให้เขา และอัตราแลกเปลี่ยนนั้นเขาก็อาจตั้งในอัตราที่เราเสียเปรียบถึงขนาด

ลุ่มจมนักได้ ผมจึงเสนอว่าเห็นควรให้ใช้ธนบัตรที่ญี่ปุ่นพิมพ์ออกให้อยู่มากมายก่ายกองเรื่อย ๆ ไป เสร็จสงครามแล้วฝรั่งก็ไปไล่เบียดกับญี่ปุ่นเอาเอง ส่วนไทยนั้นเมื่อเขามอบเมืองให้เรา ก็เข้าไปครอง เสร็จสงครามแล้วเราก็คืนเขาไป ถอนคนของเรากลับ การเงินการทองเราไม่รู้จักด้วย รัฐบาลก็เลยเลิกล้มความคิดที่จะใช้ธนบัตรนั้นเสีย ความจริงธนบัตรดอลลาร์ไทยที่จะเอาไปใช้ ในเวลานั้นพิมพ์ไว้มากแล้ว ต่อมาธนบัตรในเมืองไทยเกิดขาดแคลนพิมพ์อย่างไรก็ไม่ทัน ผมอยู่ฝ่ายออกบัตรธนาคารที่ธนาคารแห่งประเทศไทย ก็เลยเอาธนบัตรเหล่านั้นมาพิมพ์เอาสีดำทับข้อความบางอย่างออก จะพิมพ์เป็นราคากี่บาทก็จำไม่ได้เสียแล้ว จำได้ว่าเรียกกันว่า “ธนบัตรไว้ทุกข์” แล้วดำกันจนไปเลย ทั้งหมดนี้จะเป็นคุณประโยชน์แก่ใครแค่ไหนก็ไม่ทราบครับ”

ธนบัตรดอลลาร์ชนิดที่ดัดแปลงเพื่อนำไปแก้ปัญหาคขาดแคลนธนบัตรดังกล่าวนี้ คือชนิดราคา ๕๐ บาท ซึ่งเรียกกันเป็นการภายในว่า “แบบพิเศษ”

และจากกรณีที่ได้กล่าวถึงก่อนหน้านี้ ก็คงพอจะเป็นที่เข้าใจของคนยุคปัจจุบันว่า ธนบัตรชนิดราคา ๕๐ บาท ซึ่งออกให้อยู่ในทุก

วันนี้ นั้น มีชนิดราคาใหม่แต่อย่างใด หากได้ใช้กันมาก่อนแล้ว และก่อนหน้านี้ ก็ได้เคยออกใช้มาแล้วในปี พ.ศ. ๒๔๖๑

กับอีกส่วนหนึ่งที่นำมาแก้ปัญหาคขาดแคลนคือชนิดราคา ๕๐ สตางค์

ธนบัตรที่กล่าวนี้มีแหล่งผลิตจากชาว (ประเทศอินโดนีเซียในปัจจุบัน) เพราะเมื่อญี่ปุ่นยึดครองชวาแล้ว ได้พบว่ามิโรงพิมพ์ธนบัตรที่ฮอลันดาสร้างไว้ จึงตั้งใจว่าจะใช้เป็นพิมพ์ธนบัตรไทย โดยจะเริ่มพิมพ์ชนิดราคา ๑๐ บาทก่อน แต่ด้วยเหตุที่เทคนิคในการพิมพ์ต่ำคุณภาพจึงด้อยกว่าที่เคยพิมพ์จากประเทศของตนทั้งลวดลายและเนื้อกระดาษ ฝ่ายไทยจึงไม่ยอมรับ ครั้งจะทำลายก็เสียตาย จึงเอามาแก้ไขเป็นธนบัตรชนิดราคาต่ำสุดคือ ๕๐ สตางค์ ซึ่งก็มีส่วนช่วยบรรเทาความเดือดร้อนในเรื่องขาดแคลนธนบัตรได้บ้าง

และหนทางออกที่สำคัญหลังสงครามก็ได้แก่การขอร้องไปยังรัฐบาลสหรัฐให้ช่วยจัดพิมพ์ให้

ธนบัตรที่จัดพิมพ์จากสหรัฐอเมริกา แม้จะมีคุณภาพของเนื้อกระดาษดี แต่สีที่ใช้เป็นสีอ่อนและพิมพ์ระบบเส้นราบดูจะเดียวกับธนบัตรของสหรัฐเอง ทำให้สะดวกแก่การปลอมแปลง จึงเมื่อถึงปี พ.ศ. ๒๔๙๐ บริษัทโทมัสเดอลารูแจ้งว่าพร้อมแล้วที่จะพิมพ์ให้ จึงได้เริ่มสั่งพิมพ์ธนบัตรชนิดราคาต่าง ๆ สำหรับชนิดราคา ๕๐ สตางค์ ซึ่งบริษัทพิมพ์ไว้แต่ก่อนสงคราม ก็จัดส่งมาให้ด้วย ธนบัตรชนิดราคา ๕๐ สตางค์นี้ ได้จัดพิมพ์ขึ้นหลังจากขุนสมานหาริตคดีซึ่งขณะนั้นเป็นรัฐมนตรีสั่งราชการกระทรวงการคลังได้เดินทางไปประเทศจีนเมื่อกลับมา ก็เสนอความเห็นว่าจะควรออกธนบัตรในราคานี้ จึงได้สั่งพิมพ์ไป แต่ก็เกิดสงครามเสียก่อน

(อ่านต่อฉบับหน้า)